

HRUBOS ILDIKÓ

Alkossunk világszínvonalú egyetemet!¹ Gondolatok jelentős nemzetközi felsőoktatási konferenciák kapcsán

A világon legjobb egyetemek, vagy a világ számára legjobb egyetemek?

Dicsérni jöttünk az egyetemi rangsorkészítést, főleg az ún. Shanghai rankinget, nem temetni.” A klasszikus megfogalmazás sémájának ezen kifordított változatával jellemezhető az UNESCO Európai Régió Tagozata (CEPES) és a Shanghai Jiao Tong Egyetem által 2007-ben kiadott kötet mondanivalója (Sadlak–Cai 2007). A terjedelmes mű elsősorban azokat az előadásokat tartalmazza, amelyek a 2005-ben Shanghaiban megrendezett konferencián hangzottak el². Az anyag kiegészül egy másik konferencia előadásaival. Ez utóbbi konferenciára 2006-ben Berlinben került sor a Nemzetközi Rangsor Szakértői Csoport (International Ranking Expert Group – IREG) kezdeményezésére. Ezen a konferencián állapodtak meg a szervezők a nemzetközi rangsorkészítés alapelveiben, mintegy reagálva a Shanghai ranking által kiváltott heves vitákra (Berlin Principles 2006). Ebből a kettősségből is következik, hogy a kötet üzenete meglehetősen ambivalens. A „mégis temetés” jelleg annyiban jelenik meg, hogy a rangsorkészítés fontosságának, hasznosságának hangsúlyozása után lényegében minden előadás súlyos elvi és módszertani kritikákat fogalmaz meg a 2000-es évek eddig legnagyobb publicitást nyert, leghevesebb nemzetközi vitát kiváltó felsőoktatási vállalkozásával kapcsolatban, esetenként alapvetően megkérdőjelezve annak létjogosultságát is. De végül különösre sikerül a „temetés”. Lehet olyan olvasata a két konferencia együttes üzenetének, hogy mivel elvileg sem lehetséges kifogástalan rangsorkészítést megvalósítani, miközben igen nagy igény van az ilyen típusú, leegyszerűsített értékelésekre, akkor akár a Shanghai rankinget is el lehet fogadni...

A két szerkesztő személye az egyensúlyra való törekvést szimbolizálja: Jan Sadlak az UNESCO-CEPES igazgatója, az európai szempontok következetes és szelíden harcias képviselője, Liu Nian Cai pedig a Shanghai Jiao Tong

University professzora, a rangsorkészítő projekt koordinátora. A szerkesztők bevezetőjükben felvetnek néhány általánosabb, a kötet olvasásakor figyelembe veendő alapvető kérdést. Először is azt, hogy meg kell különböztetni a következő két fogalmat: „a világon legjobb egyetemek” és „a világ számára legjobb egyetemek”. Míg az elsőt többé-kevésbé jó mutatók alapján azonosítani lehet, a másodikat már nagyon nehéz. Pedig nyilvánvalóan az lenne a megnyugtató, ha a két „halmaz” jórészt egybeesne. Az elsőbbségért való küzdelem lehet öncélú is, olyan, amely maga alá gyűr fontos akadémiai és társadalmi értékeket, feladatokat. A témáról való gondolkodáskor érdemes azt az egyszerű kérdést feltenni, hogy vajon hány „világszínvonalú”, „világszerte elismert”, „kiemelkedő”, „elit”, „vezető”, „élen járó” (az elnevezésben még nincs megállapodás) egyetem lehet a világon. Ez természetesen definíció kérdése. Brit szakértők szerint az Egyesült Királyságban 5-6 világszínvonalú egyetem és további mintegy 25-30 lehetséges kiválósági központ lehet. Amerikai szakértői becslés, hogy Európa jelenleg 30-50 ilyen egyetemet tud fenntartani. A két leghíresebb nemzetközi rangsor (a Shanghai Jiao Tong és a Times Higher Education Supplement) készítői a világban 200, illetve 500 egyetemet kezelnek top-listájukon. Közben tudjuk, hogy csak Európában több mint 4000 egyetem (vagy hasonló rangú felsőoktatási intézmény) van. A kiválóak leválasztása falat emelhet az egyetemek közé, miközben a kívül maradtak társadalmi-gazdasági-politikai jelentősége – már csak volumenük miatt is – rendkívül nagy. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mindent meg kell tenni a tömegessé, helyenként közel általánossá vált felsőoktatásban egyre inkább eluralkodó közép-szerűség („mediokrácia”) ellensúlyozásáért. Figyelmeztetésül szánják a politikusoknak azt a megállapítást, hogy a világszínvonalú egyetemek hosszú idő alatt érik el a kiemelkedő szintet és ehhez a felsőoktatás minden résztvevőjének komoly erőfeszítése szükséges, továbbá, hogy a folyamatot csak kevésbé lehet siettetni és „felülről” irányítani.

A kötet három fő részből áll. Az első részben az elméleti megközelítésű tanulmányok szerepelnek, a másodikban a világszínvonalú egyetemnek empirikus azonosításának és a rangsorkészítés módszereinek kérdéseiről értekezők, végül a harmadik rész tanulmányai egy-egy ország példáján mutatják be a kiváló egyetemek kiépítésére tett kísérlete konkrét tapasztalatit, problémáit.

Az elméleti tanulmányok lényegében azzal a fundamentális kérdéssel foglalkoznak, hogyan tudja kezelni a felsőoktatás (az egyes egyetemek) a „Harvardizáció” és a „McDonaldizáció” dilemmáját, hogyan tudja elkerülni az ezekből származó csapdákat. A világszínvonalú egyetem eszméje akkor viszi előre az egyetemi világ sorsát, ha társadalmi környezetében értelmezi azt. Meg kell állapodni azokban a fő értékekben, amelyeket követnie kell a megtisztelő címet viselő egyetemnek. A szükségképpen leegyszerűsített rangsorolások számos veszéllyel járnak. Elsősorban azzal, hogy többnyire nem tudják kezelni a széles értelmezett társadalmi célok eléréséhez való hozzájárulást. Lehetnek paradox hatásai is. A toplista bekerülők (vágyók) csakis a kritikus indikátorokra koncentrálnak (pénzt és energiát nem kímélve), esetleg a minőségi szemponto-

kat is háttérbe szorítva, akik pedig lemaradnak, le is mondanak az egyébként tényleg fontos indikátorok javításáról. Miközben a rangsorolás a különbségtévést célozza meg, valójában homogenizáló hatást fejt ki azzal, hogy ugyanazt a mércét állítja mindenki elé. A sokféleség pedig alapvető érték.

A módszertani tanulmányok alaposan végigjárják a mérés buktatóit. Az első kérdés mindjárt az, lehet-e egyáltalán egyetlen mutatóban mérni, összefoglalni egy komprehenzív egyetem teljesítményét. A különböző karok, tudományterületek, képzési területek más-más színvonalat és teljesítményt képviselhetnek, metrizálásuk esélyei eltérőek. A kétféle megoldás – a szakértői megítélés és a sztenderdizált mutatórendszerrel való mérés – egyaránt tartalmaz kifogásolható elemeket. A szakértői véleményen alapuló rangsorolás alapmodellje a Times Higher Education Supplement rangsorolása. Itt felvetődik, hogy a szakértők soha nem tudják a maguk teljességében megérteni, értékelni az egyetemeket, nem képesek minden tevékenységüket átlátni. A mutatók használatakor viszont eluralkodnak a bibliometriai megoldások, mivel azok még leginkább tekinthetők „objektíveknek” (az érintettek, például a hallgatók véleményére általában nem kíváncsiak a rangsorkészítők). Közben az alapos elemzések vég nélkül sorolják a publikációs, citációs indexek, az impakt faktorok esendő voltát. Ráadásul viszonylag kis korrelációt mutatnak a kétféle megoldás eredményei. A bibliometriai és más mutatók egyik szembevető korlátja, hogy általában erősen függenek az intézmény méretétől, mintegy azt sugallva, hogy „a nagy szép”. Bár az ebből adódó torzítás statisztikai eszközökkel korrigálható, a rangsorkészítők (kényelemből?) nem vetik be következetesen ezt a megoldást. A méret egyébként abból a szempontból fontos tényező, hogy az intézmény egésze is hat a teljesítményre, ami a nagyobb intézményeknél értelem szerűen nagyobb lehet. A tudományterületek, képzési területek szerinti összetétele alapvetően meghatározza a kimutatható teljesítményt, olyannyira, hogy lényegében csak az orvosi karral rendelkező, orvosi kutatásokkal is foglalkozó egyetem képes a rangsor elejére jutni, tekintettel a szakma kutatási és publikációs szokásaira. (A Shanghai ranking „atyja”, Liu Nian Cain korrekt, önkritikus dolgozatában megígéri, hogy módszerük továbbfejlesztése során külön rangsort készítenek majd a műszaki, orvosi, társadalomtudományi stb. orientációjú egyetemekre.) E praktikus szintű problémákhoz képest mélyebbre ás az a felvetés, miszerint vitatható a rangsorok kérdésfeltevésének relevanciája. A valóban érdemi kérdés egyfelől az, hogyan teljesíti az egyetem a saját maga által megfogalmazott célokat, másfelől mennyiben jobb vagy rosszabb a teljesítménye partnereihez (a hasonló intézményekhez) képest. Tehát először meg kellene fogalmazni az egyetemek fő típusait, majd ezeken belül lehetne értelmes és védhető rangsort felállítani³. Több kritika érte a rangsorkészítés időszemléletét: általában statikus megközelítésekről van szó, a dinamikát nem tudják, meg sem kísérik kezelni, miközben éppen igen gyorsan változó jelenségről van szó.

A harmadik rész előadásai, amelyek a világszínvonalú egyetemek létrehozásának kísérleteit mutatják be egy-egy országban, igen tanulságosak a konkrét

eredmények, kudarcok, hatások, általában a többféle kimenetel tekintetében. A legérdekesebbnek a Kínáról szóló munka tűnik, már csak azért is, mert a hatalmas ország dinamikusan fejlődő felsőoktatásáról ugyan sokat hallhatunk, olvashatunk, de szakszerű elemzések hiányában keveset tudunk. Az előítéleteitől nehezen szabaduló nyugati olvasó meglepődik Wang Yingjie, a Pekingi Egyetem professzora, fontos kormányzati és akadémiai tisztségek viselője előadásától. Sehol semmi pátoz, kifejezetten informatív, tényszerű helyzetkép, sokszor éles kritika. Az utóbbi két évtizedben Közép-Kelet-Európa megtapasztalta a heves felsőoktatási expanziót, annak minden következményével együtt. Úgy tűnik, Kínában még hevesebb folyamatról van szó, amihez nem elhanyagolható körülményként hozzájárul a nagyon gyors gazdasági növekedés. A piacositás, a kommercializálódás uralja a felsőoktatást, az újjgazdagok tartják kezükben az egyetemeket. A gyors, mennyiségi szemléletű kutatási kényszer eltorzítja a professzorok viselkedését, a hallgatók körében a diploma iránti sürgető igény következtében terjed a vizsgacsalás, csökken az oktatás minősége. Bár az ilyen típusú torzulás a társadalmi környezet egészére is jellemző, mégis kiemelten súlyos jelenségnek kell tekinteni: az egyetem így nem tudja betölteni egyedülálló társadalmi hivatását. A piacositással párhuzamosan erősödik a bürokrácia hatalma is. Kínában régi hagyományai vannak a közvetlen kormányzati irányításnak (az egyetemi tanárok mindig is állami főhivatalnokok voltak), de ennek ereje is fokozható. A 2000-es évek elejére a nagyobb egyetemek elnökei miniszterhelyettesi rangba kerültek, a bürokratikus hatalom maga alá gyűri az akadémiai értékeket. Nincs intézményesített kontroll, ez a „friss mandarinok” világa. A keleti kultúrákban oly fontos egység-szemlélet vesztésre áll: határozottan szétválk a két nagy tudományterület, a bölcsész- és társadalomtudomány, valamint a természettudomány és a műszaki tudomány, ez utóbbi dominanciája mellett. Bár a jelenség Nyugaton is tapasztalható, Kínában kielezettebben érvényesül (szinte minden állami egyetem rektora természettudományi, műszaki háttérrel rendelkezik). A drámai helyzetleírás után a szerző megfogalmazza javaslatait. Bármennyire látványos sikereket tud ma felmutatni Kína az akadémiai teljesítmény területén is, hosszabb távon lemaradhat, ha nem korrigálja a fentiekben jelzett anomáliákat. Vissza kell szorítani a piac és a bürokrácia túlhatalmát, hogy az akadémiai szabadság érvényesülhessen. Az egyetemeknek alapvetően demokratikusan szervezett közösségi intézményeknek kell lenniük, a felsőoktatási intézmények és a kormányzat kapcsolatát pedig törvényekben kell rendezni. A nyugati világban jól ismert és lényegében bevált ún. puffer (közvetítő) szervezetek rendszere fontos elem lehet ebben. A nyugati szakirodalomban érezhetően igen járatos kínai szerző tanulmánya arról győz meg, hogy a kínai egyetemnek szembe kell néznie a különös helyzettel, hogy a tervutasításos rendszerről a piactudományra való átmenet időszakában egyelőre mindkét fő aktor igen erős, és kapcsolatuk, összefonódásuk, egymással való küzdelmük nemcsak a külső szemlélő, hanem a helyi szakember számára is átláthatatlan. Lehetséges, hogy a nyugati értelemben vett akadémiai értékek sorsa eddig általunk nem

tapasztalt utat fog követni. Afelől azonban nem lehetnek kétségeink, hogy a hivatalosan bejelentett cél, egy kínai egyetem bejutása a 100-as toplistára, 2020-ra teljesülni fog. Hiszen bevallottan éppen azért vállalkoztak a kínai kutatók a rangsorkészítési rendszer kidolgozására, hogy megértsék a világszínvonalú egyetem titkát, és ennek tanulságait felhasználva olyan folyamatokat indítsanak el, amelyek esélyt adnak a kínai egyetem javának az elit klubba való bekerülésre.

A konferencia kötet elolvasása után valóban felvetődik a kérdés: végül is mi a világhírű, világszínvonalú egyetem titka. A rezignált válasz szerint ugyanaz, mint a híresen szép zöld angol gyepé. Philip Altbach (Boston College), a felsőoktatás-kutatás nagy öregje, aki mintegy összefoglalja a tanulságokat, sorolja a feltételeket: sok idő, energia, pénz (és szerencse) kell hozzá. A folyamatot lehet gyorsítani. Jól fizetett, elkötelezett professzorok, akadémiai szabadság, szakszerű intézményi (akadémiai!) vezetés, kiváló infrastruktúra: mind hozzájárulhat ehhez. Nagyvonalú finanszírozás nélkül azonban nincs rá esély. A fő finanszírozói terhet pedig mindenképpen az államnak kell vállalnia (közvetlenül, de áttételesen is, adómentességgel, hallgatói ösztöndíjakkal és hitellel, hogy a magas tandíjakat ki tudják fizetni stb.) De vajon megéri-e mindez? Felvethető, hogy az innovatív energiákat és a pénzt realizáltikusabb, a tudomány és a társadalom egésze számára hasznosabb célokra is lehetne fordítani. Tehát nem szabad eltúlozni a top-egyetem ügyet, azt csak saját környezetében érdemes értelmezni. Intellektuális szempontból, az egyetemi világ önismerete szempontjából viszont mindenképpen hasznos a nemzetközi rangsor-vita, mert ráirányítja a figyelmet a ma egyetemének létkérdéseire.

Gondoljuk újra az egészet

2008-ban különös figyelem irányult az európai felsőoktatás-politika által lényegében mindig is csak ceremoniális, kötelezően idézendő dokumentumként kezelt, már-már feledésbe merült Magna Charta Universitatumra. Az érdemi elemzők szerint egyébként korszakhatárt jelentő dokumentum aláírásának húsz éves évfordulója alkalmat adott arra, hogy az Európai Egyetemek Magna Chartájának betartását, hatását szisztematikusan követő tudós testület, az Observatory⁴ az egyetem legalapvetőbb kérdéseinek, létkérdéseinek elemzésére szervezzen konferencia sorozatot. A Reykjavikban, Luxembourgban és Torinóban tartott konferenciák anyaga alapján Jón Torfi Jónasson, az Izlandi Egyetem Társadalomtudományi Karának oktatáskutató professzora esszé jellegű, szintézis jellegű dolgozatot írt (Jónasson 2008). (2008-ban ez a kötet szolgált a Bolognában évente szeptemberben tartott Magna Charta konferencia vitaindítójával.) A munka erős filozófiai és etikai hangvétele szokatlan az akadémiai világról, az egyetemről írott szaktanulmányok, szakpolitikai elemzések körében, de éppen ezzel ad újat, és egyben esélyt, a már-már dogmaként kezelt megközelítések meghaladására. Miközben a jövő egyeteméről szóló elmélkedés a célja, a törté-

neti bevezetőben a gyökerekig megy vissza, új elemekkel gazdagítva a nagy felsőoktatási modellekről és azok egymásra való hatásáról gyűjtött eddigi tudásunkat. A dolgozat egészére jellemző, hogy kilép az európai kontextusból, és az egyetem sorsát globális szemléletben tárgyalja (Európa és Amerika kiemelt kezelése mellett). A fő kérdés természetesen maga a misszió, annak állandó, változó, egyre komplexebbé váló elemei. Összesen tizenkét missziót sorol fel, jelezve, hogy valóban rendkívül összetett kérdéssről van szó, amelyet azonban mindenképpen meg kell válaszolnia a felsőoktatás egésznek és az egyes intézményeknek. (Ez komoly figyelmeztetés a rangsorkészítők számára!) A jövő kihívásait illetően abból indul ki, hogy a szakértői előrejelzések szerint a felsőoktatás belátható időn belül közel általános lesz a fejlett országokban, továbbá lényegében minden intézmény egyetemi rangot kap. Ezt a „mamut vállalkozást” másként kell majd kezelni, mint a tömegesség szakaszába ért felsőoktatást (vagyis a mai helyzetnek megfelelőt). A megoldás csakis a sokféleség elfogadása, intézményes megjelenítése lehet. Az „akadémiai sodrás” oda hat, hogy ma lényegében minden intézmény jogot kíván kapni az egyetem összes akadémiai és társadalmi funkciójának ellátására. Az Európai Felsőoktatási Reform, a képzési rendszerek összehangolását megcélzó bolognai folyamat máris látható eredménye kellő illusztráció ehhez. Itt is felmerül, hogy a főleg csak a kutatási teljesítményeket értékelő rangsorok (különböző elit ligák, kutató egyetem csoportok) egyértelműen erősítik a tendenciát. Lehetséges, hogy eltűnt a Magna Charta és a Bolognai Nyilatkozat egyik fő tétele, az oktatás és a kutatás egységének hangsúlyozása.

A dolgozat nagy teret szentel az oktatás tartalmi vonatkozásaira, amelyek eddig nem kaptak különösebb figyelmet a Magna Charta diskurzusok szintjén. Messzire megy vissza. A középkori egyetem „tantervei” úgy épültek fel, hogy a képzés első szakaszában a „méltó életre” készítették fel a hallgatókat, a gondolkodás és a kommunikáció alapvető készségeit sajátították el velük (egyszerűbben szólva az általános műveltséget adták meg). A valamely szakmára való felkészítés ez után történt. A XIX. század harmadik harmadától kiépülő amerikai egyetem kétszintű felépítése is ezt a logikát követte, természetesen modern változatban. A graduate school léte intézményesen is elkülönítette a két szakaszt. Európában (a középkori egyetem meghaladása után) a kiváló középiskolai rendszer töltötte be az első funkciót, tehát az egyetemnek azzal már nem kellett kötelező tanterv-szerűen foglalkoznia (az egyetemen belüli sokféle tájékozódási lehetőség természetesen lehetőséget adott a műveltség bővítésére). A XX. század közepétől a középfokú oktatás szinte általánossá, majd nem sokkal ezt követően a felsőoktatás tömegessé válása elsodorta ezt az – elit képzés céljai szerint létrehozott – európai modellt, a képzés professzionális eleme pedig a világon mindenütt fölénybe került. A Bologna folyamat, a lineáris rendszerre való áttérés elvileg lehetőséget kínált egy új megoldás keresésére, de ezt Európa elmulasztotta. Nem véletlen, hogy az első fokozathoz (Bachelor's Degree) vezető programok tartalma körül sűrűsödnek a reform problémái, vitái. Egyre nyilván-

valóbb, hogy a „liberal arts” elem háttérbe szorulása, sokszor szinte teljes negligálása áll a felsőoktatás teljesítményével kapcsolatos akadémiai és társadalmi elégedetlenség háttérben.

A középkori egyetemtől sok mást is tanulhatunk. Eredetileg az egyetem közösségként értelmezte magát, nem pedig individuumok aggregátumaként. Részben ezen is alapult az interdiszciplinaritás mint alapvető hozzáállás a világ, a tudomány kérdéseihez. Mintha ma ennek hiánya akadályozná az alapvető missziók teljesítését, és okozná a rossz közérzetet.

Emberarcú globalizálódás

Az UNESCO 1998-as Deklarációjának (World Declaration 1998) megjelenése és az azt megelőző regionális konferenciák után tíz évvel, 2008-2009-ben megismételte a konferencia sorozatot, majd összefoglaló Közleményt adott ki az új helyzetképről és annak értékeléséről⁵. Míg a kilencvenes évek végén rendezett regionális konferenciák és maga a Deklaráció is az egyetem világszerte tapasztalt válságát, a korszerű társadalmi szerep keresésének elengedhetetlen voltát emelte ki („új társadalmi szerződés” megalkotására hívott fel), addig most az aktuális gazdasági és pénzügyi világválság adta körülményekre való reagálás, az egyetemeket fenyegető anyagi konzekvenciák kivédése volt a meghatározó téma.

Különösen az Európai Régió⁶ 2009 májusában, Bukarestben megrendezett konferenciájára, tehát a világ fejlettebb, gazdagabb régiójának képviselőire volt jellemző az aggodalom, ami kiegészült a szegényebb régiók iránti felelősség hangoztatásával. A bukaresti konferencia Üzenete (Bucharest Message 2009) leszögezi, hogy az egyetemek felelőssége a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés kritikai értékelése, aminek be kell épülnie az oktatásba és a kutatásba. A válságból való kilépés esélye sok szempontból ezen múlik. A romló gazdasági környezetben elengedhetetlen az akadémiai morális szolidaritás elvének megfogalmazása és követése (intézményi, nemzeti és nemzetközi szinten). Nagyon széles skálán mozoghat ez a szolidaritás: attól kezdve, hogy a rövid távú piaci értékek nem akadályozhatják meg a tudományok és a képzési területek továbbra is széles körének művelését, egészen odáig, hogy tenni kell a szegényebb régiókból történő agyelszívás csökkentése érdekében. Az „emberarcú globalizáció” megfogalmazás vált a fő jelszóvá, azzal az érveléssel, hogy a jelenlegi gazdasági és pénzügyi világválság egyik fő oka, hogy a világ eltávolodott a társadalmi kohézió és a fenntartható fejlődés alapvető értékeitől. Az Üzenet természetesen foglalkozik az európai felsőoktatási reformmal is, amelynek nagyvonalú interpretációt ad: „regionális kezdeményezés globális relevanciával”, mintegy tanulságos modellként ajánlva azt más régiók számára.

Maga a konferencia négy nagy témát dolgozott fel: hozzáférhetőség, értékek, minőség, versenyképesség. Mivel abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy meghívott szakértőként rész vehettem a konferencián, ezúttal néhány személyes

élményeiről is be tudok számolni. A címben felsorolt témák jelzik, hogy lényegében – az értékeket kivéve – az európai felsőoktatási konferenciákon szokásos kérdésfeltevések uralták a rendezvényt. (Ezt a benyomást erősítette, hogy az előadók között is sok jól ismert névvel, arccal találkoztam, hiszen a tartalmi szervezők között ott voltak az európai puffer szervezetek, akiknek elég stabil szakértői, tisztségviselői stábjuk van.) A már-már unalmasnak tűnő konferenciát az a szekció tette érdekesebbé, amelyet a négy alaptémát körüljáró szekciók mellett hirdettek meg. Ebben a szekcióban szinte kizárólag a Régión kívüli előadók szerepeltek, és az európai felsőoktatás nemzetköziesítésének kérdését mintegy kívülről szemléltek. Az alpszekciók közül az értékek témájával foglalkozón vettem részt szisztematikusan (Sajnos a párhuzamosan futó szekciók közötti átjárás, vándorlás mindig nagy kihívást jelent.). Ezt a szekciót a Magna Charta Universitatum Observatory szervezte, jelezvén, hogy ez az intézmény vállalja fel egyértelműen a témát. Az előadók között voltak olyanok, akik az értékek fogalmát az egyetem funkcióiként értelmezték, megkülönböztetve tradicionális, racionalista-pozitívista és funkcionális elméleti megközelítést. Mások az egyetem missziójából indultak ki. A szociológiai érték fogalomhoz közelebb állók a társadalmi felelősség ügyét hangsúlyozták, a „világítótorony” vagy „örtorony” dilemmára utalva. Abban egyetértettek az előadók, hogy új utakat kell keresni, bátran vállalni kell a tradicionálisak mellett új értékek megfogalmazását (a rangsorkészítők itt is megkapták a leckét).

A bukaresti konferencián a legnagyobb sikert a Jordániából érkező El Hassan bin Talal herceg (magas rangú ENSZ tisztségviselő) aratta. A záró szekció keretében elhangzott előadását kitörő ovációval fogadta a máskor udvarias egykedvűséggel tapsoló közönség. Az előadó azzal ragadta meg a hallgatóságot, hogy a világ azon régiójáról hozott hírt, amelyről szinte soha nem esik szó a felsőoktatás témájával foglalkozó konferenciákon. Nyugat Ázsiáról, Észak-Afrikáról, az arab világról van szó. Ez a régió egyszerre jelenti az olajbevételekből adódó mesés gazdagságot és a súlyos válságot, a tehetős családok tanulni vágyó gyermekeinek hatalmas tömegét, egyúttal a munkanélküli fiatalok millióit. Az agyszívás talán ezt a régiót érinti a legérzékenyebben (adatai szerint az Egyesült Államok egyetemi oktatóinak hetven százaléka más földrészekről származik, ezen belül több arab származású található, mint indiai vagy kínai). A tehetős, tanulni vágyó, vagy már magasan képzett fiatalok „exportjának” jelentősége az olaj és a gáz exportéhoz mérhető, azzal a különbséggel, hogy nyertesei a befogadó régiók. Bár az elmúlt ötven évben 10-ről 200-ra emelkedett a régió egyetemeinek száma, az expanzió nem volt elég a demográfiai robbanásból és egyes nagyobb társadalmi csoportok meggazdagodásból adódó tömeges felsőoktatási igények kielégítésére. Ez nemcsak mennyiségi kérdés, hanem minőségi is, mivel az új egyetemek, főleg a nagyszámú, alig kontrollált magánegyetem színvonal szempontjából nem tudta követni a gyors növekedést. Az arab régió gondjainak rövid bemutatása csak bevezetesként szolgált, az előadás döntően a felsőoktatás globális szinten értelmezett feladatáról szólt. Az előzmények után

meggyőzően hatott a kijelentés, hogy az oktatás nemcsak alapvető emberi jog, valamint az egyén és a társadalom fejlődésének feltétele, hanem a – mára az emberiség létének kulcskérdésévé vált – biztonság fenntartásában is döntő szerepet játszik. Újra kell értelmezni ebből a szempontból az oktatás tartalmát. Elsősorban tudatos állampolgárokat kell nevelni, akik képesek a tisztánlátásra, a világ jelenségeinek sokoldalú és alapos megértésére, az empatikus gondolkodásra és viselkedésre. A „liberal arts” elemnek – ebből adódó jelentőségének megfelelő – magasabb státuszt és a jelenleginél nagyobb teret kell kapnia az utóbbi évtizedekben túlzott hangsúlyt nyert műszaki, technológiai, szűken professzionális képzéshez képest (a gondolat egybecseng a Magna Charta Universitatum mondandójával, illetve kiegészíti azt). A világ nagy válságából való kilábalás elsősorban a történészek és a filozófusok fellépésétől remélhető.

Az Európai Régió konferenciája után, Párizsban rendezett záró konferencia – értelemszerűen – összefoglalta a regionális konferenciák Üzeneteit, majd a fentiekben már jelzett Közleményben kinyilvánította saját preferenciáit. Összehasonlítva a tíz évvel korábban kiadott hasonló dokumentummal, feltűnő, hogy itt nem is Deklarációról, hanem Közleményről van szó, ami konkrétabb, gyakorlatiasabb tartalommal bír. (Végigvonul az anyagon és külön fejezetet kap Afrika kérdése, a leginkább elmaradott Sub-Sahara Régió egyetemeinek segítése mint kiemelt feladat). Az egyetemek társadalmi felelőssége és a társadalom felelőssége az egyetemekkel szemben most is első helyen szereplő téma, éppen úgy, mint tíz évvel ezelőtt. Az erről szóló fejezet első pontja leszögezi az alapállást: az egyetem mint közjóság az összes érintett (stakeholder) felelőssége, különösen a kormányzatoké. (Itt finom hangsúlyeltolódás érezhető: az előző Deklarációban első helyen említették a kormányzatokat, majd sorolták a többi szereplőt, addig most az összes érintett felelősségére való utalás áll az első helyen, majd mellékmondatban áll a kormányzatok különös felelősségére való utalás.) Felhívást intéz a tagállamokhoz, tartsák fenn, és ha lehet, növeljék a felsőoktatásba való beruházásokat, hogy mindenkor biztosítsák a megfelelő minőséget és az egyenlőséget, továbbá támogassák a sokféleséget mind a szabályozás, mint a finanszírozás területén. Ismét jelentős teret kap az erkölcs kérdése és ezzel kapcsolatban az egyetem feladata, de most nem általánosságban, nem nagy ívű, totális, holisztikus szemléletben, hanem az oktatás konkrét tartalmára való utalással (a béke megteremtésének ügye, az emberi jogok és a demokratikus értékek védelme beépítendő a tananyagokba). Vajon melyik rangsorkészítő fogja értékelni ennek teljesítését az egyetemek megítélésakor?

Az új évezred új hangsúlyai

A nagy nemzetközi konferenciák végül is jelzik, hogy a felsőoktatásban fel erősödött verseny, az abból kinövő rangsorolás, a nemzetközileg elismert, csúcsegyetemmé válás vágya pozitív hatással van a szektorban történetekre, a

szektorról való gondolkodás egészére. Közvetlen hatása, hogy a minőségre fokozott figyelem irányul (a tömegessé, már-már általánossá válás elszűrítő következményeinek kivédése gyakorlati szinten is napirendre kerül). A sokféleség elfogadása, a kiválóság és a differenciálódás mérése sok elméleti és módszertani problémát vet fel, de az arról szóló viták közelebb visznek a felsőoktatásban történtek szubsztantívabb megközelítéséhez. A nemzetközi megmértetés előtérbe kerülése hozzájárul a reálfolyamatok, a globalizálódás tényének elfogadásához. A mindent átható verseny tudomásul vétele egyúttal kiváltja az ellensúlyok keresését. A legtöbbit használt fogalom a felelősség (a társadalom felelőssége a felsőoktatás iránt, a felsőoktatás társadalmi felelőssége, egészen az emberiség alapproblémáinak megoldásáig). Ebben a játszmában Európa fontos szerepet tölthet be. A felsőoktatási intézmények közötti verseny és kooperáció együttes érvényesítése európai kísérlet, és Európában van leginkább esély arra, hogy a különböző kultúrák találkozzanak és kölcsönösen megértsék egymást.

Irodalom

- Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions*
http://www.chc.de/downloads/Berlin_Principles_IREG_534.pdf (letöltve: 2009. november 1.)
- Bucharest Message to the 2009 World Conference on Higher Education – Experiences and Recommendations from the European Region*
<http://www.cepes.ro/forum/pdf/Bucharest%20Message.pdf> (letöltve: 2009. október 30.)
- Hrubos Ildikó (2009): A sokféleség értelmezése és mérése. *Educatio*, XVIII. évf. 1. sz. pp. 18-31.
- Sadlak, Jan – Cai, Liu Nian (eds.) (2007): *The World-Class University and Ranking: Aiming Beyond Status*. Cluj University Press
- Jónasson, Jón Torfi (2008) *Inventing Tomorrow's University. Who is to take the Lead? An Essay of the Magna Charta Universitatum*. Bononia Press
- UNESCO forum. <http://www.cepes.ro/Forum> (letöltve: 2009. november 1.)
- World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action* (1998) World Conference on Higher Education, Paris, UNESCO
http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (letöltve: 2009. október 30.)

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány megjelenik a Budapesti Corvinus Egyetem – Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Füzetek II. 2009-ben
- ² First International Conference on World-Class Universities
- ³ Erről bővebben lásd Hrubos 2009
- ⁴ Observatory for Fundamental University Values and Rights. Az európai egyetemi vezetők (léköszönt vezetők) álló, választott testület munkáját az az elv vezérli, hogy miután a Magna Chartát aláíró rektorok ünnepélyes fogadalmat tettek, követni fogják, az általuk vezetett intézményben betartatják az abban foglaltakat, az aláírók közössége ellenőrizheti tevékenységüket. Az esetleges negatív ítéleteknek kizárólag erkölcsi következményei vannak.
- ⁶ Az Európai Régió értelmezése: Európa, Észak-Amerika és Izrael. (UNESCO forum 2009)

A hallgatói kreativitás szerepe a felsőoktatásban

Az oktatás és a kreativitás összekapcsolásának aktualitását többek között „A kreativitás és innováció éve 2009” adja, továbbá a bolognai folyamat során létrehozott BA szakok működésének monitorozása. A tehetség gondozás a felsőoktatásban, szintén megfogalmazott kormányzati kívánalom, amelynek jelentősége az előírásoktól függetlenül is adott kötelesség, az oktatás egyik szerepe ez. Mi lenne erre alkalmasabb terep a társadalomban, mint az oktatás? Különösen igaz ez a felsőoktatásra.

A felsőoktatásba a tudományos tehetség kibontakoztatásának van kitüntetett szerepe, de nem szabad elfelejteni, hogy a különböző képességek egymással kapcsolatban állnak, azaz a tehetség más képességfajtákkal együtt is megjelenhet. Ezek egymást támogatják az egyén alkotókészségének kibontakozásában, de időben, az egyén életszakaszainak különböző pontjain is megjelenhetnek. A kutatók általában négy képesség-csoportot különítenek el: intellektuális, művészi, pszicho-motoros (kézügyesség, sport, tánc) és szociális képességet, amikor valaki jól küszöri magát a társas viszonyok rendszerében, hatékonyan tud cselekedni, kommunikálni stb. A kutatók nagy része megegyezik abban is, hogy a tehetségnek három összetevője van: a már említett átlag feletti képességek, a kreativitás és a feladatalkötelezettség, vagy motiváló tényezők. Ez a Renzulli-modell, kisebb kiegészítésekkel (főként a környezeti tényezők vonatkozásában), általánosan elfogadottnak mondható (Herskovits és Gefferth 1996: 23-27). A modell második elemét, a kreativitást szeretném előadásom középpontjába állítani, aminek fejlesztése olyan képességeket is előhívhat, amelyek meglepte eddig nem volt nyilvánvaló.

A fejlődépszichológia szerint, tehetség nemcsak az, amivel születünk, hanem egész életünk során fejlődik, újabb és újabb ágakat hoz, ahogy készségeink alakulnak, gyarapodnak. Ez a fejlődés nem független a környezettől és a kulturális elvárásoktól. Csíkszentmihályi és Robinson szerint, a tehetség négyféle idővonal mentén alakul. Az első az a vonal, amelyet az egyén élete során változó feladatai jelölnek ki, a másodikat a kognitív fejlődés, a harmadik az egyes adott területein történő előrehaladása (a készség kifejlődése), a negyedik a társadalmi szerkezetben történő elhelyezkedés adta lehetőségek függvényében alakul (Sternberg és Davidson 1999: 38). A tehetséges egyének egy vagy több tárgykörben is kiváló teljesítményt nyújthatnak, mert a tehetségek összekapcsolódnak. Pl. az intellektuális képességekhez, ha szociális tehetség is társul, viszonylag jó karrier lehetőségek várnak az egyénre, de a szociális képesség kialakulhat az élettörténet során adódó, nehéz döntéseket igénylő feladatok során is. Az intellektuális képességek művészi képességekkel történő társulására